

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента
Отраднової Олеси Олександрівни,
професора кафедри цивільного права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
на дисертацію

Панченко Ірини Миколіївни
«ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі
спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Розвиток ринкових відносин в Україні протягом останніх десятиріч обумовив докорінну зміну ставлення українського суспільства до власності. Набуття власності не тільки перестало бути чимось ганебним, але і стало метою діяльності багатьох суб'єктів приватних відносин. Власність стала запорукою благополуччя, сталого розвитку, добробуту як держави у цілому, так і окремих громадян.

На сьогодні світове співтовариство визнає право власності одним із фундаментальних прав людини, яке підлягає всебічному захисту як зі сторони держави, так і з боку приватних осіб. Мета діяльності держави – забезпечувати непорушність права власності так саме, як і відновлення або інший захист цього права в разі його порушення. І саме приватне (цивільне) право забезпечує суспільство тими необхідними механізмами захисту права власності, які дозволяють досягти зазначеної мети.

Визнання права власності займає одне з центральних місць серед способів захисту права власності. Якщо право власності не є безперечним, якщо воно оспорується та не визнається або якщо немає підтвердження

наявності у конкретної особи права власності на той чи інший об'єкт, застосування будь-яких інших способів захисту права власності втрачає сенс. Основною, базовою вимогою у цьому випадку буде вимога про визнання права власності.

Сучасна судова практика насичена спорами про визнання права власності на різноманітні об'єкти, зокрема на об'єкти нерухомості. Тривала заборона протягом радянського періоду мати нерухомість у власності призвела до того, що деякі будинки, особливо у сільській місцевості і дотепер не зареєстровані, що породжує серйозні проблеми у їх оформленні в процесі спадкування. Окремий ряд проблем постає у разі зведення об'єктів самочинного будівництва та визнання у подальшому права власності на ці об'єкти. Потрохи починає працювати інститут набувальної давності, який також певною мірою пов'язаний із визнанням права власності.

Все вищезазначене свідчить про необхідність ретельного аналізу чинного правового регулювання визнання права власності як способу захисту права власності, виявлення існуючих проблем надання пропозицій щодо їх вирішення. У зв'язку з чим обрана авторкою тема дисертаційного дослідження є своєчасною та актуальною на даному етапі розвитку суспільства

Аналіз наукових робіт по даній проблемі свідчить про те, що аналіз наукових та практичних проблем з визнання права власності надавалися здебільшого на рівні наукових статей та тез виступів на конференціях або на рівні загальних дисертаційних досліджень проблеми захисту права власності. Однак серйозність проблеми вимагає і більш детального її дослідження на рівні кандидатської дисертації. Будь-які законодавчі зміни мають бути обгрунтовані науково. І саме формат дисертаційного дослідження дозволяє запропонувати таке наукове обгрунтування.

Авторка дисертаційної роботи поставила за мету проведення комплексного дослідження фундаментальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із застосуванням визнання права власності як способу захисту цивільних прав, а також формулювання пропозицій щодо

удосконалення цивільного законодавства України та практики його застосування у цій сфері. науково-теоретичного аналізу основних закономірностей цивільно-правового регулювання відносин, об'єктом яких виступають історичні та культурні цінності, дослідження поняття історичних та культурних цінностей як об'єктів цивільно-правових відносин та проведення їх класифікації, визначення правової природи і класифікації цих відносин, установлення підстав їх виникнення, охорони й захисту, формування висновків з науково обґрунтованими пропозиціями щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері (с. 3 дисертації, с. 2 автореферату). Поставлена мета досягнута дисертанткою завдяки вдало сформульованим завданням дослідження, серед яких з'ясування правової природи вимоги про визнання права власності, класифікація вимог про визнання права власності, визначення суб'єктного складу вимог про визнання права власності, дослідження вимог про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва, в порядку спадкування, за набувальною давністю тощо. Досягненню поставленої мети також сприяло використання ряду загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, зокрема, діалектичного, системно-структурного, логіко-правового, порівняльно-правового, методів аналізу і синтезу правових явищ тощо.

Емпіричну основу дослідження становлять акти цивільного законодавства України, та законодавства зарубіжних країн та судова практика.

Дисертація Панченко І.М. безпосередньо пов'язана з відповідними науковими темами, програмами, планами державного рівня, державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки і законодавства, визначеними Верховною Радою України, а також з розробкою основних проблем цивільного права, що здійснюються за науковими програмами, затвердженими Національною Академією правових наук України. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного

законодавства» на 2011 – 2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011 – 2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671). Науково-теоретичну базу дослідження склали значна кількість праць відомих українських і зарубіжних вчених-цивілістів, правознавців, спеціалістів у сфері захисту права власності.

Структура роботи вдала і обумовлена, перш за все, метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків (до кожного розділу та загалом до дисертації), списку використаних джерел (191 найменування на 23 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінки, з яких 177 сторінок основного тексту.

Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини цивільного права і законодавства слід назвати вагомими і вдало викладеними. При цьому Розділ 1, присвячений теоретичному аналізу захисту права власності. Перший розділ роботи складається із 2-х підрозділів, у яких розкривається поняття та зміст захисту права власності (с. 11-23); система способів захисту права власності (с. 24 – 46).

У Розділі 2 «Загальна характеристика визнання права власності» здобувачка досліджує сутність вимог про визнання права власності (с. 48-74), визначає правову природу вимог про визнання права власності (с. 75- 88) та досліджує проблемні аспекти застосування позовної давності у вимогах про визнання права власності (с. 89-97).

Цікавим є Розділ 3 дисертаційного дослідження «Окремі види визнання права власності», у якому дисертантка звертає увагу на визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва (с. 99-121), в порядку спадкування (с. 142-155), за набувальною давністю (с. 156-174), а також аналізує вимогу про звільнення майна з-під арешту як вимоги про визнання права власності (с. 122-141).

На наш погляд, така побудова дисертаційного дослідження і цілому надала змогу запропонувати структурний аналіз теми дослідження, виявити проблеми та недоліки у правовому регулюванні цивільних правовідносин визнання права власності.

Дисертаційне дослідження І.М. Панченко являє собою науковий аналіз цілої низки складних теоретичних і практичних проблем, норм чинного законодавства та судової практики. Авторка творчо використала великий масив спеціальної юридичної літератури, актів законодавства, дає їм кваліфіковану правову оцінку. Дисертаційний матеріал викладається послідовно, логічно, юридично грамотно, що засвідчує високий науковий потенціал здобувачки.

Дисертантка здійснила якісний науковий аналіз теми, що надало їй можливість досягти вагомих науково-теоретичних та практичних результатів, що мають ознаки наукової новизни.

Так, перш за все, слід підтримати запропоноване здобувачкою визначення цивільно-правового захисту права власності як сукупності передбачених нормами права активних дій, які застосовує власник, інша уповноважена власником особа або уповноважений державою компетентний орган відносно правопорушника з метою відновлення права власності, що було оспорене, не визнане або порушене. Також авторка обґрунтовано погоджується із подвійною – матеріально-процесуальною – природою захисту права власності.

Заслуговує на увагу розмежування дисертанткою понять «засіб» та «спосіб» захисту права власності, коли засіб захисту (позов, заява) завжди містить у собі відповідний спосіб захисту (наприклад, витребування майна із чужого незаконного володіння, визнання права власності тощо).

Можна безперечно погодитися із наведеною дисертанткою критикою ст. 392 ЦК України, а також пропозиціями щодо розширення кола позивачів у позовах про визнання права власності. Вірною є пропозиція визначити як позивача не власника, а особу, що має підстави вважати себе власником, адже саме такий підхід дозволить особам, які ще не є власниками (зокрема

титульним володільцям), звертатися із вимогами про визнання права власності.

Правильною є критика підходу щодо подання позовів про визнання права власності за відсутності відповідача. Дійсно процесуальна природа позову передбачає наявність спору, а спір передбачає наявність як мінімум двох сторін. Тому слушною є пропозиція дисертантки розглядати у порядку окремого провадження справи про визнання права власності у разі відсутності відповідача (зокрема у разі втрати документів, що засвідчують право власності).

Переконливою є позиція дисертантки щодо кваліфікації позову про визнання права власності як самостійного позову, попри те, що часто визнання права власності поєднується із іншими позовними вимогами (віндикацією, негаторним позовом, позовом про виключення майна з-під арешту тощо). Цивільне законодавство та судова практика дозволяє подавати позов про визнання права власності як самостійний, не поєднуючи його з іншими вимогами.

Слушною є пропозиція внести зміни до ст. 376 ЦК України щодо ознак самочинного будівництва та прибрати відсутність проекту із обов'язкових умов самочинного будівництва. Правильно вважати будівництво без проекту самочинним тільки у випадках, коли законодавством передбачена обов'язкова наявність проекту.

Цінним є ілюстрування висновків по дисертації прикладами із судової практики.

Автор робить низку прогресивних пропозицій до чинного законодавства, зокрема зміни до Цивільного кодексу України,

Водночас необхідно відзначити, що дисертаційне дослідження І.М. Пащенко містить певні дискусійні положення, які викликають відповідні заперечення або вимагають додаткової аргументації, змістовних пояснень.

1. Так, у дисертаційному дослідженні зустрічається ряд суперечливих моментів. Зокрема у першому положенні наукової новизни рівня «набуло подальшого розвитку» дисертантка у якості основної ознаки

вимоги про визнання права власності називає наявність спору про право. А вже у наступному положенні наукової новизни рівня «набуло подальшого розвитку» аналізується вирішення справ про визнання права власності за відсутності спору про право.

Крім того, погоджуючись із позицією про можливість розгляду вимог щодо визнання права власності у разі відсутності спору (у разі втрати документів, що посвідчують право власності), дисертантка не вносить такий випадок у запропоноване нею нове формулювання ст. 392 ЦК України, обмежуючись лише вказівкою, що «Особа, в якій є підстава вважати себе власником майна, може пред'явити позов про визнання за собою права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою».

2. Так на с. 104 – 105 дисертації авторка критикує законодавця та пропонує розрізняти вимоги про набуття права власності та про визнання права власності (у контексті самочинного будівництва). При цьому у попередньому розділі, наводячи класифікацію вимог про визнання права власності за критерієм правового ефекту дисертантка поділяє їх на правопідтверджуючі та правоутворюючі. Останні в свою чергу «характеризується здатністю створювати нове право в особи, яка звернулася із позовом до суду» (с. 85), що саме і характерно для визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва.

Також у першому положенні наукової новизни рівня «набуло подальшого розвитку» дисертантка у якості основної ознаки вимоги про визнання права власності називає наявність спору про право. А вже у наступному положенні наукової новизни рівня «набуло подальшого розвитку» аналізується вирішення справ про визнання права власності за відсутності спору про право.

3. Небезспірним є висновок авторки про нерозповсюдження строку позовної давності на спори про визнання права власності. Як аргумент дисертантка наводить приклад із зверненням до суду із вимогою про визнання права власності у разі втрати правовстановлюючих документів на майно (с. 92). Разом з тим у даному випадку немає спору, справа має

розглядатися у порядку окремого провадження (про що дисертантка слушно зазначає в роботі), а отже можна дійсно говорити про незастосування строків позовної давності. В свою чергу якщо позов про визнання права власності подається як спосіб захисту права власності від порушення з боку третьої особи, позовна давність має діяти.

4. Також важко погодитися із твердженням дисертантки, що вимога про визнання права власності носить регулятивний характер. Термін «регулятивний» у праві означає або контекст регулювання суспільних відносин, і тут вимога не може бути регулятивною. Або термін «регулятивний» застосовується у контексті існування у нормальному цивільному обороті (регулятивні правовідносини, що протиставляються охоронним правовідносинам як наслідку порушення права). У цьому сенсі визнання права власності (у разі його оспорення або невизнання третьою особою) є скоріше охоронною вимогою.

5. Дискусійною є позиція дисертантки щодо кваліфікації позову про звільнення майна від арешту як особливого позову про визнання права власності. Авторка зазначає: «Прихильникам віндикаційної, негативної, самостійної чи іншої правової природи позову про звільнення майна з-під арешту, достатньо поставити лише одне питання: а що буде уявляти собою позов про звільнення майна з-під арешту, якщо з нього вилучити вимогу про визнання права власності? Відповідь очевидна – нічого. Виключно на підставі задоволення вимоги про визнання права власності задовольняється у цілому сам позов» (с. 133-134). Разом з тим, подання виключно позову про визнання права власності не міститиме підстави для органу, що наклав арешт на майно, зняти цей арешт. Для цього у судовому рішенні має бути чітко вказаний цей обов'язок, що, на думку опонента, робить позов про звільнення майна з-під арешту самостійним позовом, пов'язаним із визнанням права власності.

6. Не завжди авторка застосовує вдалі формулювання при визначенні положень наукової новизни. Так у першому положенні новизни рівня «вперше» дисертантка зазначає, що нею «виявлено існування двох

додаткових видів вимоги про визнання права власності». Не до кінця зрозуміло, чому йдеться про додаткові види, і які види при цьому є основними. У третьому положенні наукової новизни рівня «вперше» дисертантка пише про необхідність розширення суб'єктного складу позивачів за позовом про визнання права власності. Але у подальшому, пропонуючи нове формулювання ст. 392, авторка зазначає, що позивачем тут є тільки особа, в якій є підстави вважати себе власником спірного майна. Тобто йдеться не про «розширення суб'єктного складу», а про його зміну. У четвертому положенні наукової новизни рівня «вперше» авторка оперує поняттями «пом'якшуюча обставина» та «обтяжуюча обставина», хоча дані категорії не є властивими цивільному праву. Некоректним є також включення до переліку майна, на яке не можна визнати право власності у порядку набувальної давності, «нерухоме майно, що знаходиться у непридатному для проживання стані» (п'яте положення наукової новизни рівня «вперше»), адже поняття «нерухоме майно» включає в себе не тільки житловий фонд, але й інші об'єкти нерухомості, для яких придатність для проживання не є обов'язковою ознакою.

Наведені зауваження носять здебільшого дискусійний характер, суттєво не впливають на якість роботи і не знижують її загальної позитивної оцінки. Основні положення дослідження, розроблені рекомендації та сформульовані висновки дозволили в достатній мірі розкрити обрану тему. Зміст роботи свідчить про здібність автора до наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань, вміння раціонально відбирати, кваліфіковано узагальнювати та аналізувати різнобічні джерела, формулювати на цій підставі практичні висновки й рекомендації.

Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення в одинадцяти наукових публікаціях автора, з яких: чотири наукові статті опубліковано у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань МОН України, одна стаття – у фахових виданнях іноземної

держави, шість статей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

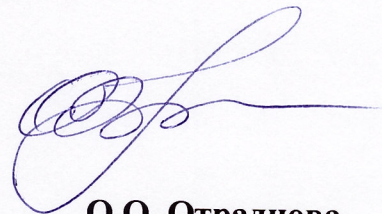
Автореферат дисертації та публікації автора оформлені відповідно до встановлених МОН України вимог і повністю відображають основні положення, зміст та результати дисертаційного дослідження.

Дисертація Панченко Ірини Миколаївни «Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав» є завершеною науковою працею, в якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати.

Дисертація виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, “Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Панченко Ірина Миколаївна - заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

О.О. Отраднава

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАДЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
05.10.2016Р

